

Presentació de l'exposició «L'Institut d'Estudis Catalans, 1907-2007. Un segle de cultura i ciència als Països Catalans»

ANTONI RIERA I MELIS

President de la Comissió Executiva del Centenari

Complir cent anys, per a una institució com l'acadèmia catalana de les humanitats i les ciències, és una fita important. En conseqüència, suscita respecte entre els seus membres. La longevitat no sol ser mai un do gratuït sinó una conquesta onerosa; acostuma a exigir deliberació i esforç. Només aquells ens capaços de reconsiderar periòdicament els objectius, de flexibilitzar les estructures i d'adaptar-se als canvis dels corrents culturals tendeixen a assolir una llarga vida. Arribar a la centúria no és necessàriament, doncs, un senyal de senectut, de postremitat o d'anacronisme. Pot constituir una forta embranzida, un poderós impuls de renovació. La celebració d'aquests cent anys no ha de constituir mai una evocació nostàlgica d'unes empreses i d'unes persones pretèrites, sinó un motiu de reflexió, d'esperança, de joia i de compromís amb l'esdevenidor immediat.

L'Institut d'Estudis Catalans —com explica Albert Balcells a la seva aportació al catàleg— va ser creat el 18 de juny de 1907, per un acord de la Diputació de Barcelona, impulsat per Enric Prat de la Riba. Fou un dels primers fruits del triomf electoral de la Solidaritat Catalana. L'any anterior s'havia reunit a la ciutat comtal el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, una iniciativa important per al redreçament cultural del país i alhora indisociable de la creació de l'Institut. Conscient d'aquest vincle, la institució decidí avançar a l'octubre del 2006 l'obertura del Centenari, per tal de poder incloure-hi la commemoració del Congrés esmentat.

Les celebracions es prolongaran fins al desembre de 2007. Durant aquests setze mesos els cicles de conferències, els congressos i les presentacions de publicacions específiques s'alternaran amb les exposicions, els concerts i altres iniciatives d'interès general. En aquest desplegament participaran no sols les cinc seccions, les vint-i-sis societats filials i les cinc seus territorials de l'Institut, sinó també d'altres entitats, com la Unió Acadèmica Internacional, la Institució de les Lletres Catalanes, la Universitat Politècnica de Catalunya i la Universitat Oberta de Catalunya. El Centenari, en el vessant científic, vol demostrar que l'Institut és l'acadèmia de les ciències i de les humanitats dels Països Catalans, l'eix de la codificació, l'estudi i la promoció de la nostra llengua, i un node de primer ordre en la xarxa de producció i difusió del saber.

L'Institut d'Estudis Catalans, tot i la política de portes obertes que practica des de fa dècades, continua sent una institució poc coneguda per a amplis sectors de la nostra societat. La causa principal d'aquesta ignorància és la peculiar història de l'entitat: dels seus cent anys d'existència, l'Institut només ha gaudit de normalitat durant poc més de la meitat. La dictadura de Primo de Rivera el va privar, entre el 1923 i el 1930, de la subvenció pública i del reconeixement oficial. Més llarga i dura fou encara la dictadura de Francisco Franco, que el 1940 va foragitar l'Institut de la seva seu, en confiscà els béns i en transferí els serveis a la Diputació de Barcelona. La situació no es normalitzaria fins al bienni de 1976-1977, amb el reconeixement oficial, en plena transició política, de l'Institut per part del Govern de l'Estat i amb la restitució de la seva seu, a la Casa de Convalescència. Durant aquests quaranta-quatre anys de «pública clandestinitat», l'Institut, per a desenvolupar les seves tasques de recerca i de defensa del català com a llengua científica, va dependre completament de la societat civil, de les aportacions d'algunes fundacions privades i del mecenatge d'un conjunt de famílies del sector nacionalista de la burgesia catalana. Com

molt bé ha assenyalat un dels seus membres, Miquel Coll i Alentorn, l'Institut, al llarg del segon terç del segle XX, «no s'amagava del que feia, però tampoc en feia ostentació». Conscient d'aquesta mancança de projecció exterior, la institució, per tal d'intensificar el seu arrelament social i refermar la seva imatge pública, ha decidit incloure en els actes del Centenari algunes iniciatives d'un fort impacte comunicatiu, que contribueixin a difondre'n l'estructura interna, les competències i les activitats.

Hom ha signat un acord amb la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió per a produir conjuntament, amb Televisió de Catalunya, un documental de llarga durada titulat *L'Institut d'Estudis Catalans: cent anys de cultura catalana*, i amb Catalunya Ràdio, dotze reportatges especials sobre les activitats de l'Institut i deu microprogrames relatius a la seva història.

Les arts plàstiques i la música no podien quedar fora del Centenari. L'Institut va decidir, en conseqüència, no sols encarregar un cartell a Manuel Boix i una escultura commemorativa a Andreu Alfaro, sinó celebrar, a més, dos concerts a l'atri de la Casa de Convalescència. Festivar el Centenari amb música respon a una tradició molt arrelada en les acadèmies europees, que sempre han mantingut unes relacions estretes amb l'art d'Euterpe, un llenguatge universal que, per a produir, mesurar i harmonitzar els sons, utilitza coneixements físics i matemàtics. El primer dels concerts –de cobla– se celebrà la diada de Sant Jordi, per a presentar un dels prototips d'una nova tenora, resultat d'un projecte de recerca acústica i musicològica finançat per l'Institut. L'altre, concebut com un homenatge antològic a la música catalana del segle XX, es va programar per a l'1 de juny, com a pòrtic de la quinzena central del Centenari. Aquesta darrera vetllada musical –que fou transmesa en diferit per Catalunya Música i per Televisió de Catalunya– es clogué amb l'estrena d'una peça commemorativa, composta per Joan Albert Amargós. Tot i que avui les comunicacions electròniques van substituint les convencionals en paper, la Comissió Executiva del Centenari va decidir també sol·licitar a l'administració de Correus l'emissió d'un segell específic, que fou presentat el 5 de febrer i, des de llavors, difon arreu del món el nom i la imatge de l'Institut d'Estudis Catalans. Paral·lelament la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics va encarregar a Josep Maria Subirachs una medalla commemorativa, que serà distribuïda entre els membres de la institució.

D'entre les iniciatives de caràcter divulgatiu, destacarà, sens dubte, l'exposició que, sota el títol de «L'Institut d'Estudis Catalans, 1907-2007. Un segle de cultura i ciència als Països Catalans», mostrarà, de manera clara i entenedora, tant la tasca –àmplia i diversa– desenvolupada per la institució en els principals camps del saber, tot començant pel de la llengua, com els seus projectes per al futur immediat. Es tracta d'un important repte conceptual i estètic, per al qual no s'han escatimat recursos humans i econòmics. La preparació, molt llarga i pausada, es va iniciar, el maig de 2005, quan la Comissió Executiva del Centenari va encarregar a Francesc Fontbona, membre de la Secció Històrico-Arqueològica, un extens inventari de les peces necessàries per a visualitzar la història de la institució, i a Dani Freixes, de l'empresa Varis Arquitectes, el disseny de l'exposició. La tasca de localització i tria es va tancar mig any després: a mitjan febrer de 2006, el Consell Permanent de l'Institut, en una de les seves sessions ordinàries, aprovava l'inventari confegit per Fontbona. Des d'aquest moment, els tres comissaris emprengueren la seva tasca amb una sèrie d'entrevistes periòdiques amb l'equip del dissenyador. Com que cap de les dues parts no podia concedir, tanmateix, una dedicació exclusiva a l'exposició, els contactes s'han canalitzat a través de Josep Maria Camarasa, assessor científic dels comissaris, i de Maria Marín, delegada de l'estudi de disseny, que assumiren, junt amb Dani Freixes, la redacció de l'exposició. Els comissaris, a més de fer un seguiment curós dels avenços dels preparatius, conduïen les negociacions

amb les institucions coproductores i patrocinadores de l'exposició, per tal d'assegurar-ne el finançament i la difusió social.

Des del primer moment es va considerar que l'exposició havia d'atreure cap a la Casa de Convalescència, seu de l'Institut, un públic nombrós i heterogeni, i ho hauria de fer a Barcelona, una ciutat gran i cosmopolita, on sovintegen les ofertes culturals i de lleure. Hom volia que l'exposició induís a entrar a la seu de l'Institut a molta gent que fins llavors encara no ho havia fet, dissuadida, tal volta, pel caràcter monumental tant de l'edifici com de l'entorn immediat. La proposta havia de ser, doncs, conceptualment rigorosa, d'un nivell assequible, emperò, per a un visitant no especialitzat, estèticament atractiva i de disseny innovador. Per tal d'assolir aquests objectius, es van analitzar diversos enfocaments possibles, des de l'estrictament històric, que ordenava les nombroses i diverses peces per rigorós ordre cronològic, fins al temàtic, que les distribuïa en funció d'una sèrie de trets bàsics de la història de l'Institut. Hom va optar per una solució intermèdia, per estructurar els missatges en quatre àmbits temàtics i per ordenar-los, dintre de cada un, d'acord amb la seva datació respectiva. L'opció tenia dos avantatges importants: permetria, amb les seves inevitables però dissimulades reiteracions, una lectura fàcil i amena de l'exposició, i garantiria alhora una distribució estratègica de les peces de gran valor informatiu, estètic o simbòlic.

En el primer àmbit temàtic, *Els protagonistes*, s'analitza la trajectòria de l'Institut a través dels seus membres, des dels vuit fundadors fins als més de dos-cents actuals. L'objectiu primordial d'aquesta unitat temàtica consisteix a evidenciar les successives generacions d'intel·lectuals que, durant la darrera centúria, han treballat, en condicions molt diverses i des d'un pluralisme ideològic ben palès, en la producció i difusió del coneixement científic en català. Mitjançant documents i imatges, es reconstrueixen dos processos: la gènesi de les cinc seccions de l'Institut i la successió dels contextos polítics en què desenvoluparen les seves respectives tasques.

El segon mòdul, *Els fets*, està destinat a mostrar la tasca realitzada per l'Institut en una vasta gamma de camps del saber, de la normalització de la llengua a la renovació de les ciències biomèdiques, de la preservació del patrimoni documental i artístic a la cohesió de la comunitat científica catalana, de l'establiment de vincles amb organismes internacionals i amb l'exili a la creació de societats filials, de serveis, d'oficines i de centres arreu dels Països Catalans.

L'exposició recull en un tercer àmbit, *El llegat*, l'herència aportada per l'Institut a la societat catalana. El visitant podrà comprovar que molts aspectes de la seva vida quotidiana estan relacionats amb la institució, que, a més de normalitzar i difondre la llengua catalana, ha posat els fonaments de moltes institucions i serveis actuals. Tot i que avui siguin entitats dependents de la Generalitat, la Biblioteca de Catalunya, el Museu Nacional d'Art de Catalunya, el Servei Meteorològic de Catalunya o el Servei Cartogràfic de Catalunya, tenen el seu origen en iniciatives de l'Institut. Dos dels elements clau d'aquest mòdul seran els més de tres mil llibres publicats per l'Institut, que l'han convertit en la primera editorial científica en llengua catalana del país, i el seu important fons d'art contemporani.

El coneixement del passat no és un fi en si mateix, ha de servir per a encarar amb més ambició, responsabilitat i experiència el futur. Aquesta opció, que recorre transversalment tots els actes del Centenari, explica que l'exposició es tanqui amb un àmbit temàtic, *El futur*, consagrat a l'esdevenidor immediat, on s'han col·locat tots els programes de recerca i els projectes de difusió del coneixement en curs, iniciats per iniciativa pròpia de l'Institut o com a conseqüència d'encàrrecs rebuts d'institucions públiques del país o d'organismes internacionals. Per albirar el futur, hom ha decidit demanar-ne el parer a un seguit de persones representatives de dintre i de fora de l'Institut, la imatge i la veu de les quals seran reproduïdes per als visitants en una seqüència sense fi.

El desig que l'exposició arribés al màxim nombre de persones d'arreu dels Països Catalans ha induït els organitzadors a dotar-la de dos formats. Un d'extens, que, després de la seva exhibició, al darrer trimestre d'enguany, a l'atri i les sales annexes de la Casa de Convalescència, viatjarà a Madrid, a la Residencia de Estudiantes, el febrer de 2008. Un altre de reduït, fàcil de transportar, recorre els territoris de parla catalana, tot començant per Girona i Andorra. Ja està acordat el seu pas per Perpinyà, València, Maó, l'Alguer, Alacant, Palma de Mallorca i Lleida.

L'exposició ha exigít més de dos anys de dedicació intensa i qualificada dels comissaris, els assessors, l'equip de disseny, el personal tècnic i els membres de l'Institut. Una proposta d'aquesta magnitud, tanmateix, no hagués estat possible sense el suport financer d'un ampli conjunt d'institucions públiques i privades. És d'estricta justícia agrair, doncs, a la Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales que hagi volgut coproduir-la; a la Fundació Caixa de Catalunya, el seu generós mecenatge, i a les altres entitats associades, la seva respectiva contribució.

Tots els actes del Centenari i especialment l'exposició han estat concebuts sense nostàlgia ni autocomplaença, amb la ferma convicció que l'Institut d'Estudis Catalans té un futur important, ja que les acadèmies continuen realitzant unes tasques específiques i insubstituïbles. Obeeixen a un afany d'equilibri entre la història i la prospectiva. Hom desitja que el Centenari serveixi tant per a consolidar definitivament la imatge de l'Institut entre la societat catalana, com per a obrir un període de reflexió sobre els canvis que haurà de fer i els instruments que haurà d'emprar per a continuar promovent, defensant i difonent la cultura catalana al segle XXI, que ja no podran ser, evidentment, els de la centúria passada. Només així els esforços i els recursos esmerçats no hauran estat vans, i hauran servit per a donar una nova embranzida a una institució ja centenària però sempre innovadora, capaç d'acceptar nous reptes.